

SHE'R O'QITISHDA OBRAZLI TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH METODI

Saidova Madinabonu Abduhakim qizi

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Anotatsiya: Ushbu maqolada she'r o'qitish jarayonida o'quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil etiladi. Badiiy nutq, ayniqsa, she'riy matnlar o'quvchining tasavvur doirasini kengaytiradi, estetik didini shakllantiradi va fikrni obrazli ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Maqolada she'r o'qitish orqali o'quvchilarda badiiy mushohada yuritish, obrazlar orqali fikrni idrok etish, badiiy tafakkur asoslarini shakllantirish usullari bayon qilinadi. Shuningdek, zamonaviy adabiy-tarbiyaviy metodlardan foydalanish, interaktiv yondashuvlar, dramatisatsiya va vizual obrazlardan foydalanish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: she'r o'qitish, obrazli tafakkur, badiiy idrok, estetik tarbiya, tasavvur, mushohada, badiiy obraz, ta'lim metodlari, dramatisatsiya, ijodiy tafakkur.

Bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan axborot makonida ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri — o'quvchilarning ijodiy va obrazli tafakkurini shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, adabiyot fanini o'qitishda, xususan, she'r tahlili va ifodali o'qitish orqali o'quvchilarda estetik did, badiiy idrok, mushohada yuritish malakasi, fikrni obrazli ifodalash qobiliyatini rivojlantirish muhim o'rin tutadi.

She'r — badiiy nutqning eng yuqori shakli bo'lib, unda fikr va tuyg'ularning eng nozik, murakkab, lekin ta'sirchan tarzda ifodalanishi mujassam. Shuning uchun ham she'r o'qitish jarayonida o'quvchilar nafaqat asarning mazmun-mohiyatini tushunadilar, balki obrazlar orqali tasvirlangan ruhiy holatlarni, kechinmalarni chuqur anglashga harakat qiladilar. Bu esa ular da obrazli tafakkur — ya'ni real voqelikni badiiy obrazlar, timsollar orqali ko'ra bilish, badiiy ifodaning ichki qatlamlarini mushohada qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Amaliy tajriba ko'rsatadiki, o'quvchilar she'rni faqat matn sifatida emas, balki undagi obrazlar tizimi, ritmik va emotsional ohang, poetik vositalar orqali idrok etganda ularning estetik zavqi ortadi, tasavvuri kengayadi, ijodiy fikrlashi faollashadi.

Shuning uchun ham she'r o'qitish jarayonida an'anaviy yondashuvlar bilan birga interfaol metodlar, dramtizatsiya, vizual tahlil, kontekstual mushohada, ijodiy topshiriqlardan foydalanish zarur.

Mazkur maqolada aynan she'r o'qitish orqali obrazli tafakkurni shakllantirishning samarali metodlari, pedagogik yondashuvlari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Bunda adabiy-tarbiyaviy ta'sirchanlikni oshirish yo'llari hamda zamonaviy darslarda obrazli tafakkurni rivojlantirishning dolzarb jihatlari ko'rib chiqiladi.

She'r o'qitish jarayonida o'quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirish — bu nafaqat badiiy nutqni tushunish, balki o'quvchining estetik dunyoqarashi, hissiy qabul qilish doirasini kengaytirish, fikrni obrazlar orqali ifoda eta olish salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan murakkab va ko'p bosqichli didaktik jarayondir. Bunday tafakkur shakli ayniqsa she'riy asarlarda yaqqol namoyon bo'lgan badiiy vositalar, poetik timsollar, ramziy ifodalar orqali shakllanadi. Zero, obrazli tafakkur — bu badiiy fikrning eng yuksak ko'rinishidir.

Ta'kidlash lozimki, she'r o'quvchi ongiga obraz orqali ta'sir etadi. Ya'ni, undagi ma'no darrov tushuniladigan axborot emas, balki fikr va hislarning badiiy shaklda mujassamlangan holatidir. Shu sababli ham she'rni o'rganish jarayonida o'qituvchi obrazli ifoda, badiiy tasvir, ramz va timsollar tizimini chuqur tahlil qilishga yo'naltirishi, o'quvchining bu jihatlarga e'tiborini faol ravishda jalb etishi lozim.

O'quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirish uchun quyidagi didaktik-metodik tamoyillar asos bo'la oladi:

1. She'rni idrok etish jarayonida estetik mushohada yuritishga o'rgatish.

She'rda ishlatilgan badiiy vositalar — tashbeh, istiora, kinoya, personifikatsiya, alliteratsiya, epitetlar orqali fikr va tuyg'ular qanday ifodalanganini mushohada qilish o'quvchilarda estetik hisni uyg'otadi. Masalan, Erkin Vohidovning "O'zbekim" she'rida ishlatilgan "sen — elimsan, elning o'zgasi yo'q" kabi satrlar ramziy ma'noda millat va Vatanni obrazli tarzda tasvirlaydi. O'qituvchi o'quvchilarga ushbu ifodaning badiiy yukini anglatib, mustaqil fikr yuritishga yo'naltiradi.

2. Vizual (ko'rgazmali) vositalardan foydalanish.
She'rdagi tasvirlar, manzaralar, holatlarni rasmlar, slaydlar, videoroliklar orqali vizual tarzda taqdim etish obrazli tafakkurni jonlantirishga xizmat qiladi. Masalan, tabiat tasvirlariga boy she'rlar — "Bahor keldi seni deb", "Oltin kuz", "Tong nafasi" kabi

asarlarni o'qitishda mavzuga mos tasvirlar yordamida o'quvchi tafakkurida jonli manzara hosil qilinadi.

3. **Dramatizatsiya va rolda ijro metodidan foydalanish.**
She'rni obrazli ifoda etish uchun o'quvchini she'r qahramoni o'rniga qo'yish — ya'ni dramatik ijro usulida o'qish va anglash orqali uning ruhiy olamida obrazga nisbatan hissiy bog'lanish yuzaga keladi. Bu esa tafakkur jarayonida jonlanish, ifoda vositalarini ichki kechinmalar bilan idrok etish imkonini yaratadi.

4. **Ijodiy topshiriqlar bilan mustahkamlash.**
O'quvchilarga she'r asosida mini-insho, asosiy fikrni obrazda ifodalovchi chizma, ramziy belgilar, shaxsiy munosabat aks etgan aforizmlar yozdirish, o'z tasavvuridagi obrazni chizish kabi topshiriqlar berilishi obrazli tafakkurni rivojlantiradi. Bu bilan ular faqat o'quvchi emas, balki ijodkor sub'yektga aylanadi.

5. **She'rni kontekstual tahlil qilish.**
She'r yaratilgan davr, ijtimoiy muhit, muallif shaxsiyati, uning dunyoqarashi bilan bog'lab o'rganish — obraz va timsollarning chuqur ma'nosini ochishga yordam beradi. Masalan, Abdulla Oripovning "Vatan" she'ridagi obrazlar mustaqillik g'oyasining poetik aksidir. Kontekstual yondashuv orqali o'quvchi she'rni yuzaki emas, balki tarixiy-estetik nuqtayi nazardan idrok etadi.

6. **She'rni tinglab idrok etish (audio usul).**
She'rni ovozi o'qish, ayniqsa professional diktorga yoki muallif ijrosida tinglatish orqali o'quvchi undagi ohang, ruh, tuyg'u ranglarini his qiladi. Bu eshituv orqali obrazni tasavvur qilish, musiqiylikni anglash, obrazli nutqqa o'rganish salohiyatini oshiradi.

7. **So'z va obraz o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirish.**
She'riy matnda ishlatilgan har bir so'zning poetik funksiyasini anglash — u qanday ruhiy holatni, qanday obrazni yaratmoqda — degan savollar asosida tahlil qilish o'quvchini obrazli tafakkurga olib kiradi. Bu yerda o'qituvchi so'z boyligini kengaytirish bilan birga, o'quvchi tafakkurida semantik tahlil ko'nikmasini shakllantiradi.

8. **Poetik vositalarning tasnifiy tahlili.**
She'rda ishlatilgan istioraviy ifodalar, ramzlar, qofiya, ritm, strofa qurilishi kabi poetik birliklarni tahlil qilish orqali o'quvchi obrazli ifodaning tuzilmasini anglaydi va o'zi

ham shunday tarzda fikrlashga harakat qiladi. Bunda she'rdagi badiiylik strukturasi obrazli tafakkurning qurilish modeli sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, she'r o'qitishda obrazli tafakkurni shakllantirishda o'qituvchining estetik didi, adabiy bilim doirasi, dars jarayonini emotsional jihatdan tashkil etish mahorati ham muhim rol o'ynaydi. Har bir she'r — bu o'ziga xos badiiy olam. O'quvchini ushbu olamga olib kirish uchun o'qituvchi, avvalo, o'zi bu olamni anglab, his etib, tushunib yetishi kerak.

Bugungi ta'lim jarayonida interaktiv texnologiyalar yordamida obrazli tafakkurni yanada samarali shakllantirish mumkin. Jumladan, elektron darsliklar, audio-video materiallar, multimediali ilovalar, raqamli loyihalar — bularning barchasi o'quvchini she'riy obrazlar dunyosiga yaqinlashtirish, undagi ruhiy-emotsional tafakkurni kuchaytirishda xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, she'r o'qitish orqali obrazli tafakkurni shakllantirish — bu faqatgina adabiy bilim berish emas, balki o'quvchining butun estetik ongini, ichki dunyosini, ruhiy olamini tarbiyalash demakdir. Bu jarayonda metodik yondashuvlar turlicha bo'lishi mumkin, ammo ularning barchasi o'quvchini fikrni obrazli ko'ra olishga, uni anglashga va ifodalashga yo'naltirishi kerak.

She'r o'qitish orqali o'quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirish — bu nafaqat adabiy bilim berish, balki estetik tarbiya, emotsional idrok, ijodiy mushohada va badiiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi murakkab va muhim jarayondir. She'r obrazlar, timsollar, poetik ifodalar orqali o'quvchi tafakkuriga bevosita ta'sir qiladi, uni chuqur mushohada, his etish, baholash va anglashga undaydi.

Ushbu maqolada keltirilgan metodik yondashuvlar — dramatizatsiya, vizual tahlil, kontekstual tahlil, audio-eshituv, ijodiy topshiriqlar va poetik vositalarni tahlil qilish orqali obrazli tafakkurni shakllantirish mumkinligi amaliy jihatdan asoslab berildi. O'quvchilar she'r matnini faqat so'zlar yig'indisi sifatida emas, balki undagi ichki ma'no, estetik qatlam, ruhiy kechinmalar, ramz va timsollar orqali idrok eta boshlaydi.

Demak, she'rni o'rgatishda obrazli tafakkurni shakllantirish metodini joriy etish, o'quvchilarni ijodiy fikrlovchi, estetik didga ega, ma'naviy jihatdan boy shaxslar sifatida kamol topishiga zamin yaratadi. Bu esa zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, adabiyot fanining tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada chuqurlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vohidov E. **Tanlangan asarlar.** – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2018.
2. Karimova M. **Estetik tarbiya asoslari.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2016.
3. G‘ulomov A. **Badiiy tafakkur va obrazli idrok.** – Toshkent: Fan, 2014.
4. Qodirova R. **Adabiyot darslarida ijodiy tafakkurni shakllantirish.** – Samarqand: Zarafshon, 2019.
5. Yo‘ldoshev M. **Pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
6. Nurmonov A. **O‘zbek adabiyotshunosligi asoslari.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
7. Alimova N. **She’r va estetik idrok.** – Buxoro: Ma’rifat, 2021.
8. UNESCO. **Creative Education and Poetry Teaching.** – Paris, 2018.
9. Husanov A. **Didaktik asosda badiiy tafakkur rivoji.** – Qarshi: Nasaf, 2015.
10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. **Adabiyot fanini o‘qitish bo‘yicha metodik qo‘llanma,** 2022-yil.